

Pierre RODRIGO, *Aristote, l'eidétique et la phénoménologie*, Grenoble, Jerome Millon, 1995, 240 σσ.

Το βιβλίο αυτό αποτελείται από δέκα (10) μελέτες, και διαιρείται σε δύο μέρη. Το πρώτο έχει ως τίτλο: 'Ο 'Αριστοτέλης και τα φαινόμενα, και το δεύτερο: από το φαινομενολογικό στο ειδολογικό (κατ'είδος ώρισμένο). 'Ο συγγραφέας επιχειρεί μία ανασύνθεση της αριστοτελικής θεωρίας της γνώσης υπό το πρίσμα της φαινομενολογίας του Heidegger.

Α' μέρος. 'Ο 'Αριστοτέλης και τα φαινόμενα - Είσαγωγή. Φαινόμενα και μέθοδοι. Είδητική, όντο-θεολογία και πρακτικές επιστήμες.

Η «μεθοδική φαινομενολογία», όπως την αποκαλεί ο Heidegger, θεωρεί τη γνώση όχι ως απλό συνειδησιακό βίωμα του φαινομένου, του οποίου η σημασία περιορίζεται σ'αυτό που «φαίνεται» στη συνείδηση, αλλά ως προσπάθεια της συνείδησης να υπερβεί το φαινόμενο και να διεισδύσει στην ουσία του 'Οντος. Η δομή του 'Οντος αποτελείται από το γένος και το είδος (γένος + διαφορά). Η γνώση του όντος συνίσταται, συνεπώς, στη σύλληψη από το νου τόσο του γένους, όσο και του είδους. Έτσι εξηγείται ο τίτλος της εργασίας, *'Αριστοτέλης, είδητική και φαινομενολογία*.

Η κατά γένος και είδος δομή του όντος προϋποθέτει την κατηγορία της ουσίας. Η λέξη όν έχει πολλές σημασίες (πλεοναχώς λεγόμενον), σημαίνει τις δέκα κατηγορίες και κυρίως την ουσία. Σημαίνει επίσης τη δύναμη και την ενέργεια, γι'αυτό το λόγο η γνώση του όντος περιλαμβάνει τη γνώση τόσο της ουσίας όσο και του δυνάμει και του ενεργεία όντος.

Ο προσδιορισμός του αντικείμενου της γνώσης καθιστά δυνατή την «είδητική» ως έγκυρη γνώση τόσο από την άποψη της μορφής, όσο και από την άποψη του περιεχομένου. Ός προς την μορφή η γνώση όρίζεται ως δυνατότητα σχηματισμού προτάσεων διά της αποδόσεως ενός κατηγορουμένου σε ένα υποκείμενο («λέγειν τί κατά τινος»). Ένω, ή κατ'αυτόν τον τρόπον σχηματοθεΐσα πρόταση, σημαίνει όχι το φαινόμενο αυτό καθ'εαυτό, αλλά το φαινόμενο ως φορέα της ουσίας του όντος και των ειδών στα όποια διαιρείται (περιεχόμενο της γνώσης).

I. Η μέθοδος από την άποψη της μορφής: Η επιστημονική γνώση συνίσταται στη γνώση της αιτίας (ανάγκαιον) και μάλιστα της πρωταρχικής αιτίας, λαμβάνει δέ τον τύπο (μορφή) της επιστημονικής πρότασης και του επιστημονικού (αποδεικτικού) συλλογισμού. Οί πρωταρχικές αιτίες συνιστούν γένη, που εκφράζονται από λέξεις οί όποίες μπορούν να «κατηγορηθούν» (να αποδοθούν ως κατηγορούμενα) καθ'όλων των υποκειμένων (ατόμων), που περιέχονται στο γένος. Το καθόλου (γένος-αρχική αιτία) είναι το αντικείμενο της επιστήμης και καθορίζει τον τύπο της επιστημονικής πρότασης. Είναι όμως δυνατή ή γνώση της απολύτως πρωταρχικής αιτίας (άνώτατο γένος-τό όν ή όν), έτσι ώστε να καθίσταται έφικτή μία Μεταφυσική.

II. Η μέθοδος από την άποψη του περιεχομένου και ή μορφολογία των πρακτικών επιστημών: Σε αντίθεση με το αντικείμενο της (θεωρητικής) επιστήμης, το αντικείμενο της πρακτικής επιστήμης είναι ή ανθρώπινη πράξη, δηλ. το ένδεχόμενον. Η αλήθεια σ'αυτό τον τομέα του επιστητού αποδεικνύεται με τρόπο γενικό και όχι συγκεκριμένο. Το αντικειμενικό (το σύμφωνο με το αντικείμενο-ύλη) παρέχεται από το πρότυπο του φρονίμου. Η Ηθική και Πολιτική επιστήμη έχουν ως στόχο την ενεργοποίηση (ένεργεια) των δυνατοτήτων (δυνάμει) του ατόμου-πολίτη, προκειμένου να προσεγγίσει το πρότυπο του φρονίμου.

Ο προσδιορισμός της μεθόδου επιτρέπει στον συγγραφέα τη διαπραγμάτευση των ειδικών θεμάτων υπό τη μορφή αυτότελών επί μέρους μελετών.

Μελέτη II: 'Η τέλεια φιλία. Η ολοκλήρωση της ανθρώπινης φύσης συντελείται διά μέσου της επικοινωνίας των συνειδήσεων των φίλων.

Μελέτη III: Αίσθάνεσθαι, όνομάζειν, όμιλιν. Υπό την επίδραση του αίσθητου ή αισθητική ψυχή μεταβαίνει από την δύναμη στην ενεργεία κατάσταση, και διά μέσου των αισθήσεων οικειοποιείται τις αισθητές ιδιότητες του όντος. Η ενεργεία του αίσθητου και του αισθανομένου είναι ταυτόσημη, αλλά ή ουσία τους διαφέρει. Ο λόγος θα χρησιμοποιήσει διαφορετικά όνόματα για να εκφράσει την ενεργεία του αίσθητου και του αισθανομένου.

Μελέτη IV: Ἡ μεταφορά. Ἡ εὐφορία τῆς γλώσσας. Ἡ θεωρητικὴ ἐπιστῆμη χρησιμοποιοῖ τὸν ἀποδεικτικὸ συλλογισμό γιὰ νὰ προσδιορίσει τὴν ἀλήθεια, ἡ πρακτικὴ ἐπιστῆμη προσφεύγει στὸ διαλεκτικὸ καὶ ρητορικὸ συλλογισμό, οἱ ὅποιοι, λόγῳ τοῦ ἀντικειμένου (ἐνδεχόμενον), ἀρκοῦνται σὲ γενικεύσεις. Στὴν περίπτωσηὶ τους ἡ χρῆσις τῆς μεταφορᾶς εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ προσεγγίσει ὁ πρακτικὸς νοῦς τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ τὴν ἐκφράσει μὲ τὴ γλῶσσα.

Μελέτη V: Ἡ στέρηση. Ἡ λέξις στέρηση ἔχει πολλὰ σημασίες. Λόγου χάριν, ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς στερεῖται τῆς ὁράσεως, ἐνῶ ἐκ φύσεως θὰ μπορούσε νὰ βλέπει. Ὁ προσωρινῶς τυφλὸς (στέρηση χρονικὴ), ἡ ὁ μύωψ στεροῦνται τῆς ὁράσεως. Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἡ στέρηση ὀρίζεται ὡς «εἶδος πῶς», ὡς κάτι τὸ ὄντολογικῶς ὑπαρκτὸ πρὸς τὸ ὅποιο τείνει τὸ στερηθὲν ὄν. Πρόκειται γιὰ ἀνοιγμα τοῦ ὄντος πρὸς αὐτὸ τὸ ὅποιο στερεῖται.

Μελέτη VI: Περί ἀρίστης πολιτείας. Ἡ λέξις πόλις σημαίνει ἓνα πλῆθος ἀνθρώπων (ἀριθμός-ποδότητα), πού ζεῖ, ἀναπαράγεται καὶ ἀσκεῖ οἰκονομικὰς δραστηριότητες σ' ἓνα συγκεκριμένο ἔδαφος. Ἐπειδὴ, ὅμως, ὁ σκοπὸς τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας εἶναι τὸ εὖ ζῆν καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν μελῶν της, θὰ πρέπει τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα νὰ ὀργανωθοῦν σύμφωνα μὲ μία τάξη, ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτὸς ὁ σκοπός. Ἡ πολιτεία ἐκφράζει αὐτὴ τὴν ἀνάγκη, ἐνῶ ἀρίστη πολιτεία εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία ἔχει κυρίως τρία χαρακτηριστικά. Πρῶτον τὸ ἔδαφός της δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε πολὺ μεγάλο, οὔτε πολὺ μικρὸ γιὰ νὰ εἶναι ὑπερασπίσιμο πιὸ εὐκόλα. Δεύτερον ἡ οἰκονομικὴ της κατάστασις νὰ διασφαλίζει τὴν αὐτάρχεια τῶν πολιτῶν. Καὶ τρίτον, νὰ εἶναι ὀρθή (βασιλεία, ἀριστοκρατία, «πολιτεία») καὶ ὄχι ἡμαρτημένη (τυραννία, ὀλιγαρχία, «δημοκρατία»), δηλαδὴ οἱ πολῖτες, ἀρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, νὰ εἶναι φρόνιμοι καὶ ἐνάρετοι καὶ νὰ ἐνεργοῦν γιὰ τὸ καλὸ τῶν συμπολιτῶν των.

Μελέτη VII: Ἡ φρόνησις. Ἡ φρόνησις εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ πρακτικοῦ νοῦ. Περιλαμβάνει δύο στοιχεῖα. Ἐνα θεωρητικόν, τὸ ὅποιο διαμορφώνει τὴν ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ (γενικῶς καὶ εἰδικῶς) καὶ ἓνα πρακτικόν, πού συνίσταται στὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἀγαθοῦ. Συνδυάζει τὴν ἀξιολόγησιν τῶν σκοπῶν τοῦ ἀνθρώπινου βίου (βούλευσις, εἰβουλία) μὲ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν κατάλληλων μέσων (προαίρεσις) καὶ τὴν προθετικότητα τῆς συνειδήσεως νὰ δράσει κατὰ τὸν κατάλληλον χρόνον (καιρικότης). Ἀληθεύουσα στὸν τομέα τοῦ πρακτεῖν ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον στὴν εὐπραξία.

Μελέτη VIII: Πολεοδομία, Ἰππόδαμος, Ἀριστοτέλης. Ἡ ὀρθολογικὴ ὀργάνωσις τοῦ ἐδάφους, ἡ διαίρεσίς του σὲ δημόσια καὶ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ἦταν τὸ πρότυπο ὀργάνωσις τῶν Ἰωνικῶν πόλεων, τὸ ὅποιο ἀκολουθοῦσε ὁ Ἰππόδαμος στὰ πολεοδομικά του σχέδια. Στὸ πλαίσιο τῆς ἀντίληψης του περὶ ἀρίστης πολιτείας ὁ Ἀριστοτέλης θὰ σημειώσῃ, ὅτι ἡ χρῆσις ἀριθμητικῶν, γεωμετρικῶν κριτηρίων κατὰ τὸ σχεδιασμὸ τῶν πόλεων δὲν ἀρκεῖ γιὰ τὴν εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν. Τὸ παράδειγμα τῆς πόλεως τῶν Θουρίων, ἡ ὁποία ἀπεδύθη σὲ ἐμφύλιον πόλεμον, ἀποδεικνύει αὐτὴ τὴν ἀποψιν. Ἡ πολεοδομία πρέπει νὰ ἀποβλέπει στὴν ὀρθὴ ἀναλογία μεταξὺ τῆς ἔκτασις τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολιτῶν, καθὼς καὶ στὴν αἰσθητικὴ τῆς πόλεως. Ὅμως αὐτὰ τὰ ὑλικά-ἑξωτερικά στοιχεῖα προϋποθέτουν, γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς εὐδαιμονίας τῶν πολιτῶν, τὸ θεσμὸ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας συνδυασμένο μὲ τὴν ἠθικὴ ἀρετὴ τῶν πολιτῶν, ἡ ὁποία δημιουργεῖ ὁμόνοια καὶ φιλία, «ἐπειδὴ οὔτε κοινὴν εἶναι δεῖν τὴν κτήσιν, ὥσπερ τινὲς εἰρήκασιν, ἀλλὰ τῇ χρήσει φιλικῶς γενομένην κοινήν» (Πολιτικά, Η 9, 1229b 42-1230a 2).

Β' μέρος: Ἀπὸ τὸ φαινομενολογικὸ στὸ εἰδολογικόν

Μελέτη IX: Ὁ Χάϊντεγκερ ἀναγνώστης τοῦ Ἀριστοτέλη (I) Οὐσία, ἐνέργεια καὶ φαινομενολογία. Ὁ Χάϊντεγκερ, ἐρμηνεύοντας τὸν Ἀριστοτέλη, ἀξιοποιεῖ τὶς ἔννοιες τοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ (Μετά τὰ Φυσ., Θ) καθὼς καὶ τὴν ἔννοια τῆς διανοητικῆς ἀρετῆς (Ἡθ. Νικομ., Β), γιὰ νὰ ὀρίσει τὴν ἀλήθεια.

Μελέτη X. Ὁ Χάϊντεγκερ ἀναγνώστης τοῦ Ἀριστοτέλη (II) Ὀντολογία, λογικὸς καὶ ἀποφαντικὸς λόγος. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὄντος μὲ τρόπο ἀληθῆ, προϋποθέτει τὴ θεώρησιν τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος, ὡς ζώου λόγον ἔχοντος. Δυναμένου δηλαδὴ νὰ συλλάβῃ τὴν οὐσίαν (τὸ τί ἦν εἶναι) τοῦ ὄντος, νὰ χρησιμοποιήσῃ γλωσσικὰ σύμβολα (λέξεις) γιὰ νὰ τὴν ἐκφράσῃ καὶ νὰ τὴν διατυπώσῃ ὑπὸ τῇ μορφῇ κατηγορικῶν προτάσεων (λόγος ἀποφαντικὸς). Ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πλάνη (ψεῦδος) ἐμφιλοχω-

ροῦν στὴ διάνοια κατὰ τὴ συμπλοκὴ τῶν λέξεων (συμβόλων)-ἐννοιῶν. Ἡ ἀλήθεια θὰ ὀριστεῖ ὡς ἡ ταυτότης νοήσεως καὶ νοουμένου (πράγματος-Dasein). Κατὰ τὸν Χάιντεγκερ οἱ ἐνέργειες τοῦ νοῦ, οἱ ὁποῖες τείνουν στὴν ἀνακάλυψη τῆς ἀλήθειας, εἶναι ἐνορατικῆς φύσεως (intuition) καὶ προηγοῦνται τοῦ σχηματισμοῦ τῶν προτάσεων (discursion). Λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ἐπαγωγὴ δὲν εἶναι μέθοδος ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἐνορατικὴ ἀποκάλυψη τῆς οὐσίας καὶ τῆς δομῆς τοῦ ὄντος.

Μελέτη XI: Μαρκ, πολιτικὴ οἰκονομία καὶ τὸ «Περὶ Ψυχῆς». Ὁ Μαρκ στὸ Κεφάλαιο (Τόμος I) ἀναγνωρίζοντας τὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀριστοτέλη τονίζει, ὅτι ὑπῆρξε ὁ θεμελιωτὴς τῆς θεωρίας τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν (ἐμπορευμάτων). Κάθε ἀγαθὸ ἔχει δύο χρήσεις, τὴν χρῆση καθ'ἑαυτὴν (φυσικὴ χρῆση τοῦ ἀγαθοῦ) καὶ τὴν χρῆση ὅχι καθ'ἑαυτὴν, δηλ. τὸν προορισμὸ τοῦ ἀγαθοῦ νὰ ἀνταλλαγεῖ μὲ ἓνα ἄλλο ἀγαθόν. Κατὰ τὸ στάδιο τῆς ἀνταλλαγῆς δύο ἀγαθῶν ἐμφανίζεται ἡ ἀνάγκη χρησιμοποίησης τοῦ χρήματος (χρήση), δηλ. ἐνὸς τρίτου πράγματος, τὸ ὁποῖο χρησιμεύει ὡς κοινὸ μέτρο σύγκρισης καὶ ἀποτίμησης τῆς ἀξίας τῶν ὑπὸ ἀνταλλαγὴ ἀγαθῶν. Ἔτσι κάθε ἀγαθὸ ἔχει δύο ἀξίες: τὴν ἀξία χρήσης καὶ τὴν ἀξία ἀνταλλαγῆς. Ποιὸ ὁμῶς εἶναι τὸ κριτήριον, ποὺ δημιουργεῖ τὴν ἀξία τῶν ἀγαθῶν; Ὁ Μάρκ, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀξίας, θεωρεῖ, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν εἶχε ἀπαντήσει σ'αὐτὸ τὸ ἐρώτημα. [Ἄς σημειωθεῖ, ἐν τοῦτοις, ὅτι στὸν Ἀριστοτέλη ὑφέρπει ἡ ἀποψη, ὅτι ὅχι μόνον ἡ ἐργασία εἶναι ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ ἐπὶ πλέον, ὅτι ἡ ποιότης, καὶ ὅχι ὁ χρόνος (ποσότης) τῆς ἐργασίας ὅπως τὸ θέλει ὁ Μαρκ, προσδίδει τὴν πραγματικὴ ἀξία στὰ ἀγαθά].

Νικόλαος ΑΓΓΕΛΗΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ. Ὀργανον, Ἀναλυτικὰ πρότερα, μετὰ σχολίων, μετάφραση - ἐπιμέλεια Ἀριστείδης Παπανδρέου, Ἀθῆναι, Ἐκδόσεις Γεωργιάδης - Βιβλιοθήκη τῶν Ἑλλήνων, 1995, 737 σσ.

Le traducteur constate dès le début que *Les Premiers Analytiques* d'Aristote n'ont pas fait l'objet jusqu'ici, dans la Grèce moderne, de cours universitaires, d'études ou de publication; sa traduction est la première en langue grecque moderne. Après être restés, pendant vingt-deux siècles, à l'état de pétrification, ignorés de tous, ils peuvent retrouver enfin leur place dans le grand patrimoine grec. Rien que cette circonstance donne déjà au travail en question son caractère original et son poids. L'auteur ne savait probablement pas que E. P. Nikoloudis travaillait en même temps que lui à la traduction en grec moderne des deux *Analytiques* (publié aux Éditions Kaktos, Athènes, 1994). L'ambition de Papandreou (qui a déjà traduit et publié en deux volumes *Les Topiques*, Athènes, 1993), est de tirer de l'oubli l'*Organon*, afin de réanimer aujourd'hui en Hellade les études et les recherches sur la dialectique, la syllogistique et l'apodictique d'Aristote. Il s'agit de fournir pour cela «l'équipement intellectuel», c'est-à-dire des textes, des commentaires et des traductions. L'auteur est persuadé que de toute façon — dans l'avenir le plus proche — ses compatriotes feront tout pour reprendre et réanimer cet héritage trop longtemps négligé, comme cela se fait dans les recherches en Occident et en Amérique. Le texte original des *Premiers Analytiques* fut emprunté ici à l'ancienne édition allemande (Lipsiae, 1832), et non pas à l'édition d'Oxford, considérée aujourd'hui comme l'édition modèle. Selon Papandréou, cette ancienne édition, avec sa ponctuation, restitue mieux le texte grec. Nous devons ajouter cependant que ce qui manque dans cette édition, c'est l'excellente pagination de Bekker (pourquoi n'a-t-elle pas été imprimée dans les marges?), ce qui rend difficile le repérage dans le texte des endroits recherchés. En ce qui concerne la traduction en grec moderne elle-même, il nous est difficile d'exprimer un jugement (il serait intéressant de la comparer avec la traduction mentionnée de Nikoloudis). En tout cas il est instructif de placer en marges les entêtes et les titres qui facilitent la lecture du texte compact et difficile des *Analytiques*. Le principal mérite du travail est qu'il accompagne le texte de commentaires venant de nombreux auteurs anciens (Alexandre d'Aphrodise, Thémistios, Ammonios, Olympiodore, Jean Philopon, Anonymos) et byzantins (Michel Psellos, Gennadios, Pléthon). Ces commentaires, dans leur

